

1.1 | **Az európai energiapiac integrációs** 1.7 | **folyamata** 2.5

Tárgyszavak: piacnyitás; tranzit; díjszabás; liberalizálás; tőzsde.

A jelenlegi energiapiac helyzete

Az Európai Unió közös valutája 1500 év után ismét közös fizetőeszközt honosít meg 15 tagországban, a Keleti-tengertől az Atlanti-óceánig és az Égei-tengerig. Az Európai Unió a világ egyik legdinamikusabban fejlődő gazdasági övezete, és ez az energiapolitikára is nagy hatással van. A politika alakításának felelőssége megoszlik az Európai Unió, valamint az egyes országok között, pl. a klíma védelmét, a kutatást, az energiát terhelő adó, a megújuló energiaforrások, valamint a belső piac szabályozása tekintetében.

Az Európai Unió igazodni kíván a Kiotói konferencia klímavédelmi ajánlásaihoz, ugyanakkor az USA nem ratifikálta ezt az egyezményt. Az EU nagy figyelmet fordít a légköri emisszióból származó terhelést csökkentő kutatásoknak, pl. az atomenergia biztonságos alkalmazását tekintve. A közép- és kelet-európai országok előtt kettős lehetőség áll:

- vannak nem korszerűsíthető (szovjet típusként kivitelezett) atomerőművek, ezeket belátható időn belül le kell állítani,
- egyes kelet-európai atomerőművek a nyugati biztonsági követelményeknek megfelelően felújíthatók.

A Római Klub ajánlása rejlik e program háttérében: „Vegyük figyelembe a klímaváltozás súlyos kockázatait, és erre tekintettel olyan műszaki, gazdasági és biztonsági feltételeket szükséges teremteni, amelyek megalapozzák az atomenergia alkalmazásának fellendítését, mintegy visszatérését”.

Míg a tanulási szakaszban tartanak a megújuló energiaforrások fejlesztései, nem kifogásolhatók az állami támogatások az alkalmazás elősegítésére. Most még csak elszigetelt megoldások ismertek a megújuló energiaforrások támogatására. Nagy esélyt ad víz- és szélenergia elterjesztésére a fejlesztések kezdeti időszakában (átmenetileg) adott támogatás.

Nem alakult ki az Európai Parlamentben egységes vélemény az energiaadó bevezetését illetően. Sokféle egyéb eszközzel is ösztönözhető a széndioxid-emisszió csökkentése anélkül, hogy aránytalanul nagy adóterheket rójanak az adóalanyokra, és amelyek nem duzzasztják tovább az államkincstár hatalmas adóbevételét.

A villamos energia és a gáz nemzetközi kereskedelme szervesen illeszkedik az Európai Unió piacsabályozási elveihez. Az Európai Bizottság két ke-rettörvényt (ún. irányelvet) alakított ki, ezek konkrét szabályait majd a nemzeti törvényalkotók alakítják ki. A határt átlépő áramkereskedelmet rendelet fogja szabályozni, amelyet az Európai Unió tagországai közvetlenül alkalmaznak.

Az energiapolitika parlamenti eljárása

Az Európai Bizottság a Tanács és az Európai Parlament megbízására készíti elő az energiapolitika dokumentumait, az egységes európai árampiac jogi szabályozására. E dokumentumok az EU 15 országára hatályos rendelkezéseket ír elő. A Tanácsban a tagországok kormányai kifejthetik álláspontjukat, és ez a jogi előkészítési fórum egyenrangú az Európai Parlament törvényalkotásával. A két jogforrás között sokféle egyeztetés folyik.

Az Európai Parlament megjegyzéseket fűzhet az első olvasásra felterjesztett javaslatokhoz, az ilyen állásfoglalásokat egyszerű többséggel fogadják el. A Tanács ezeket az álláspontokat minősített többséggel fogadhatja el, vagy hagyhatja figyelmen kívül. Az Európai Parlament második olvasásban abszolút többséggel módosíthatja a beterjesztett rendeletet. Elfogadható módosítás esetén a Tanács kiadja az így véglegesített jogszabályt, ha pedig nem alakulna ki egyetértés, akkor egyeztető eljárást folytatnak a Parlament és a Tanács képviselőinek részvételével.

Az egyes országok ebben a többfordulós egyeztetésben megvizsgálják annak az esélyét, hogy a Tanács, illetve az Európai Parlament méltányolható érdeküknek megfelelő javaslatokat, illetve módosításokat tárgyaljon. Tudható, hogy a többségi szavazás olyan szabályozásoknak kedvez, amelyek a felhasználóknak kedvezőek, azaz megtartják a piaci versenyt, és nem adnak védelmet a piaci versenyzőknek.

A többségi szavazásra tekintettel határozhatók meg az egyes országok által képviselhető prioritások. Ebben a konkrét (meglehetősen összetett) kérdéskörben fontos döntési szempontnak minősülnek a következők:

- az árampiac teljes megnyitása, vagyis Európa minden felhasználója szabadon választhassa meg a szállítót,
- végső határidő megszabása a teljes piacnyitásra, amely végső megoldást ad az áruk, szolgáltatások, szállítások piaci szabadságára,
- a tranzitként átbocsátott villamos energia pénzügyi elszámolásának kötelező elvei, ha a szállítás átlép az országhatárokon,
- az egyes távvezetékek kapacitásával kapcsolatos tanúsítási eljárás.

Nemzetközi áramkereskedelem

Az Európai Unió 15 országa teljes villamosenergia-termelésének 8%-a lép át az országhatárokon, és ez a nem jelentős arány több hatás eredőjeként alakult ki:

- nagyon bonyolult az elszámolások eljárása,
- drága a nemzetközi áramkereskedelem.

Egyeztetést igényel a távvezeték-hálózatot üzemeltetőjével, hogy a ténylegesen felhasznált kapacitások arányában milyen költségeket kell megtéríteni. Sok esetben mutatkozik véleményeltérés a felek között, hiszen az áramot exportáló csak az általa ténylegesen igénybe vett átvezetési szolgáltatásért hajlandó fizetni.

Az Európai Bizottság most tárgyalt javaslata logikusan veszi kiindulási alapként a közös piac elvét. Nem jogosíthatja az áramot átengedő országot ez a tény díjak beszedésére, miként a más árukra sem jogosultak az országok ilyen árnövelő díjra. Sajátos az érdekeltsége a német áramtermelőnek, amely védelmet igényel a saját ellátó szolgáltatásának a primer energiahordozók kitermelési helyén.

Kialakulóban van a kompromisszum azzal a költségmegosztási javaslattal, hogy az áramot exportálók, valamint az áramot felhasználók közösen viseljék a vételezett energia átengedéséért szedett költségtérítést. A terhek nagyobb része az áram fogyasztóját terheli, azonban előfordulhat, hogy Németországban így is versenyképes marad az olcsóbban termelt külföldi áram. Jól jellemzi a helyzetet, hogy a németországi energiapiacot 1998-tól teljes egészében liberalizálták, és ilyen nyitottság (a törvény erejével) csak a brit, a finn és a svéd áramszolgáltatást jellemzi.

A prioritások második helyén (a nemzetközi áramkereskedelem szabaddá tétele után) a szabályozási eljárások találhatók. Döntést kell hozni az európai szabályozási rendszerről, annak legfelsőbb hatóságáról. A fő kérdés az, hogy az egyes tagországokban mely szervek és milyen szabályozással gyakorolhatják árhatóság feladatait. Az Európai Bizottság részletes szabályozási eljárást javasol:

- irányelveket dolgoztak ki a határokat átlépő áramszállítás ellenértékére, amelyet az átengedő hálózat használatáért fizetnek,
- egy másik irányelv azokat az összehangolt szabályokat tartalmazza, amelyek alapján az áram átengedésének költségei megoszthatók az áramot termelő (exportáló) és a fogyasztók között.

Fontos az a körülmény, hogy az itt vázolt szabályozási eljárásról nem az Európai Bizottság, hanem a Tanács jogosult dönteni, mégpedig minősített többséggel. Ez tehát a tagországok kormányainak hatáskörébe utalja az egyeztetést, és a továbbiakban az Európai Bizottságot kötik ezek az irányelvek. A Bizottság a jogszabály keretei között díjat határozhat meg az áram átengedésére, de csak az érintett országokkal egyeztetve, és a nemzeti jogszabályokkal kihirdetve.

Eszerint 3 szinten kell jogszabályt alkotni: először a tagországokon belül a hálózatok használatának szabályaival, másodsor a nemzetközi áramátengedés európai tarifájáról, harmadszor magáról az importált áram ellenértékéről. Csak az elsőként említett szabályozásban van esély a változtatásra, az utóbbi

két nemzetközi jogi előírás csak az Európai Parlament egyetértésével lenne módosítható. Ma ehhez 15 tagország szólhat hozzá, de rövidesen akár 20 tagország is részt vesz a döntésben.

Az energiatermelésre gyakorolt hatások

Nem közömbös az egyes országok áramtermelőinek és áramfogyasztóinak szempontjából, hogy a hálózaton igényelt átengedés hatósági ellenőrzése miként valósul meg, pl. előzetesen (ex ante) megadhatók-e az elszámolás feltételei. Az Európai Közösségek a kilencvenes évek közepén már közzétette irányelveit az EU áramkereskedelméről. A német nagyfogyasztóknak szállított áram árát ennek alapján jelentősen csökkentették, ezzel romlott a szállító erőművek jövedelmezősége. A költségcsökkentési potenciál nagy részét feltárták, hasznosították. A piaci árak (a kisfogyasztók körében is) a környezetvédelmi és a forgalmi adót is tartalmazzák, és ezen túlmenően az energiaadót is a fogyasztó fizeti meg.

A németországi ellátó rendszer sokféle természetes monopóliumot tartalmaz, ezért nem alakult ki még az igazi árampiac. (A jogi monopóliumok a teljes liberalizálásból eredően már nem érvényesíthetők.) Kétséges ezért, hogy a piac ármérséklő hatása miként érvényesülhet.

Az európai szabályozás egyik fő elve, hogy tilos a megkülönböztetés. A villamos hálózatot üzemeltető eszerint nem szabhat harmadik félnek kedvezőtlenebb feltételeket, mint saját (belső) áramszolgáltató cégei számára. További alapvető szabály, hogy tilos visszaélni a piac erőfölénnyel, pl. olyan módon, hogy az áram átengedéséért túlzottan nagy díjat szednek.

A jogszabályból adódóan a túlzottan nagy díj fogalma azt fejezi ki, hogy a bevétel nem térhet el jelentősen az összehasonlítható hálózatok üzemeltetői által megszabott átengedési díjaktól, és nem adódhat szubvenció ebből sem a termelő, sem a szolgáltató egyéb tevékenységeihez. A Németországban előforduló díjkülönbségek jelenlegi felső határa 132%.

Az említett díjkülönbségek egyik oka, hogy sok „fekete bárány” van jelen az árampiacon, amelyekre bizonyos késleltetéssel alkalmazzák a verseny szabályait. A másik fő ok az ellenőrzés jelenlegi felemás megoldásaiban rejlik. Csak mintavétellel végzett hatósági ellenőrzés épült ki, és az nem fedti le teljesen az ország áramszolgáltató hálózatát.

A díjkülönbségek abból is származnak, hogy új áramszolgáltatók jelennek meg, és egyes felhasználók új partnereket választhatnak a régiek helyett. Ez a mozgás nehezen áttekinthető helyzetre vezetett, nagyon bonyolult és nehezen kezelhető viszonyokkal, helyenként jogi tisztázást is igénylő feltételekkel. A német hatósági előírások szerint kérelmezni és egyeztetni kell a hálózati átengedést, és csak bizonyos ismérveket teljesítő szállítók csatlakozhatnak az országos és helyi hálózatokra. A felek magánjogi megállapodása azonban nincs jogi hatással más hasonló ügyletekre.

A hálózatról eredő követelmények

Harmadik prioritás az Európai Unió jogalkotásában, hogy miként szabályozzák a tulajdonképpeni piacot, vagyis az áramellátó hálózatokat. A hálózat természetes monopóliumnak tekintendő, azonban elvárható, hogy a lehető leghatékonyabban, megkülönböztetés nélkül segítse az Európai Unió energiapolitikájának érvényesítését.

Nagyon tanulságos (negatív) példa Kalifornia monopolizált hálózatának ismert gondolja. Minden piaci szereplő árjelzést ad, és a kialakult helyzet meggátolja a vevők megtakarítását, a kínálati oldal pedig késlelteti a korszerűsítő, bővítő befektetéseket. Politikai egyetértéssel alakították ki az árampiac jelenlegi szerkezetét, és árstop érvényesül, stabilak az áramdíjak, a fogyasztók nem kapnak árjelzéseket. A kaliforniai városok kivételes elbánást élveznek. Eközben az állam áramellátása nagy mértékben függ a vízerőművek teljesítményétől, és nem lehet a kapacitásokat, valamint a hálózatokat a tényleges termelési szükségletekhez illeszteni. Amikor a vízerőművek termelését meghaladó az igény, és a gázár drágulása új gazdasági feltételeket teremtett, ellátási gondok mutatkoztak. Az Európai Unió ilyen helyzetet eddig nem engedett meg, és senki sem javasol ilyen monopol jellegű rendszert.

Az európai rendszer esetén más jellegű kockázatokkal kell inkább számolni: a már kevésbé korszerű régebbi erőműi egységeket túl gyorsan kapcsolják le a hálózatról, és viszonylag hosszú időt vesz igénybe megfelelő új kapacitások létrehozása. Erre tekintettel tartalmazza a törvényjavaslat a túlterhelés elkerülését célzó mechanizmusokat. Ilyen intézkedés vonatkozik pl. a hálózatok építésére és gondos üzemfenntartására. További intézkedésekkel megelőzhető, hogy szűk keresztmetszetek alakuljanak ki az Európai Unió tagországainak áramellátó hálózatában.

Az árampiac liberalizálásának folyamata

Fokozatos piacnyitást irányoz elő az Európai Bizottság irányelve, eszerint az EU teljes áramellátásának 2000-ig mintegy 30%-át (a gázellátás piacának egyötödét) kell liberalizálni. Országoként eltérőek a piacnyitás feltételei, és ennek megfelelően különbözőek a felkészülési ütemek is. Másképpen hat a liberalizálástól várt árcsökkenés a nagy áramfogyasztók körében, mint az egyes háztartásokra. Az árszint nem függetleníthető pl. a nemzeti döntésekkel bevezethető környezeti adóktól, más költségvetési befizetésektől.

Nem egyértelműek a piacnyitás eredményei, holott a liberalizálás nem csupán az áramtarifa leszorítására irányul. A német áramszolgáltatók bevetnek minden rendelkezésre álló eszközt, hogy időt nyerjenek, késleltetve az eddigi pozícióik feladását, amit a politikai döntés rájuk fog majd kényszeríteni. Több éves átmeneti időszak alakul ki a liberalizálás érvényesítésében, és az Európai Bizottság ezt nem kifogásolta.

Nagy kérdés, hogy a német piacra törekvő külföldi áramszolgáltatók milyen gyakorlati akadályokba ütköznek a helyi cégek ellenállása miatt, és az is,

hogy a szokásos bírósági eljárások révén miként lehetne érvényesíteni (jogszabályokkal megalapozott) igényeiket. A térképre nézve egyértelmű, hogy Németország Európa energiahálózatában fontos kereskedelmi gócponttá vált. Németország belföldi áramfogyasztásához képest (500 milliárd kWh) a forgalmazott áram mennyisége mintegy kétszeresre növekszik középtávon, egyrészt kétoldalú ügyletekben (over the counter – OTC), másrészt a német árambörzéken Lipcsében (LPX), valamint Frankfurtban (EEX). Sokféle származékos ügylet (futures, forwards, swaps, opció, időjárásra spekulálás stb.) alakult ki ezeken a tőzsdéken is. Arbitrázs-ügyleteket is kötnek az országhatáron átlépő áramellátásokra, hiszen a termelők az egyes országokban eltérő költségeket számolnak el és különböző a kínálati ár is. Az ilyen nemzetközi áramszállításból egyértelműen hasznot húzhat a hálózat üzemeltetője. A végső felhasználóknak az elérhető árkülönbözetből meglehetősen kevés jut, miután a hálózati átengedés magas díjai jórészt lefölözik ezt a versenylőnyt.

A liberalizált német árampiacra törekvők számára az a legnagyobb akadály, hogy a hálózati átengedés, illetve a használat költségeit önkényesen kalkulálják. Széles sávban szóródnak a közép feszültségű hálózatok használati díja, átlagosan 0,0460 DEM/kWh, de minimálisan 0,0313 DEM/kWh, maximálisan 0,0710 DEM/kWh egyaránt előfordul, ami 127%-os eltérés. Megalapozott feltételezések szerint olyan költségösszetevők is megjelennek a hálózathasználati díjban, amelyek egyébként nincsenek kapcsolatban a szolgáltatásokkal.

A német városi és más helyi áramszolgáltatók azt remélik, hogy még sokáig fennmarad ez a helyzet, nem érvényesülnek a szabadverseny piac törvényei. A kisfogyasztók válasza ettől eltérő, azt remélik, hogy mielőbb lesz szabályozó hatóság, amely védi az érdekeiket. A hálózatot üzemeltetők száma 900, azonban 2000 végéig csak 160 német áramszolgáltató társaság hozta nyilvánosságra áramtarifáit.

Piaci erőviszonyok változásai

A hálózat minden felhasználóját érintik az átengedés viszonylag magas díjai, és ezek fő oka, hogy elriassa a versenytársakat a kialakult vevőkörtől. Meglehetősen éles a verseny a fogyasztók elhódításáért, illetve a korábbi áramszolgáltatók részéről a megtartásukért. A liberalizálásra alapot adó német jogszabályokban nincsen előírás a megállapodások időtartamára, ezért az ellenérdekeltségű felek közötti erőviszony szabja meg a tárgyalások gyakoriságát.

A kedvezőbb pozíciót elnyerő fél feltehetően minden eszközt megragad, hogy a szolgáltatók közötti változtatásokat az érdekeinek megfelelően segítse, akár új szerződési feltételekkel is. Ehhez mérten születnek mind újabb tárgyalási ajánlatok a régi és az új piaci szereplők közötti megállapodásra.

A szabadabbá tett piaci verseny egyik középtávú következménye, hogy a vilámos hálózatokban kevesebb tartalékkapacitás lesz. Ezzel a termelők bizonyos csökkentést érhetnek el az áramtermelés költségeiben, ugyanakkor ezzel az árak is megnőhetnek, ha a piacon (csúcsidőben) túlkereslet mutatkozna. Az optimális tartalék kapacitás eléréséhez viszont el kellene tolni a jelenlegi csúcsterheléseket.

Az áramszolgáltatás biztonságának és érdekviszonyainak alakulása

A politikai tényezők nem járulhatnak hozzá az áramellátás biztonságának veszélyeztetéséhez. Sokféle eszközzel avatkozhatnak be a gazdasági folyamatokba, és egyes esetekben a kellő koordináció hiánya ellátási zavarokhoz is vezetett (az említett kaliforniai állami szabályozás ilyen diktátumokkal okozott zavart).

A következő öt évben Németországban mintegy 10–15 ezer MW áramtermelő kapacitást állítanak le, és megnő a környező országokból vételezett energia mennyisége. Nagy kérdés, hogy az ellátás biztonsága miként fog alakulni ezen az egyre inkább liberalizált árampiacon. Szükség lesz pl. új német erőművek belépésére is.

Az USA-ban előrejelzések szerint a következő 20 évben mintegy 45%-kal bővül az áram kereslete (a kőolaj iránt 33%-kal, a földgázra 62%-kal). Európára is ehhez hasonló fejlődési ütemek lesznek jellemzők. A közüzemi törvény egyértelműen előírja, hogy az áramfogyasztókat a társaság köteles a hálózatra csatlakoztatni, továbbá árammal ellátni. Ennek megfelelő többletkapacitások válnak szükségessé Németország áramellátó-hálózatában is.

Ideális esetben a liberalizált európai energiapiac elősegíti, hogy leállítsák a legnagyobb környezeti terhelést okozó erőműveket. A gyakorlatban azonban nagyon nehéz elérni az erre vonatkozó politikai szándékot, és nem egyszerű felülvizsgálatni, hogy melyik emisszióforrás leállítása lenne a leghatásosabb nemzetközi összehasonlításban.

Nagyon lényeges az árverseny alakulása, hiszen a német energiaárak további csökkentéséhez nagyon korlátozottak a lehetőségek. Hatalmas engedményeket alkudtak ki pl. az áram nagy ipari fogyasztói, a szokásos kereskedelmi tarifából akár 20%-ot is elengednek az áramszolgáltatók megtartásuk érdekében.

Liberalizált piacon is fennmarad az ún. természetes monopólium, vagyis a közpénzből vagy magánbefektetésekből létrehozott csőhálózat, úthálózat, vasúthálózat, vezeték- és erőműhálózat tulajdonosainak meghatározó pozíciója. Napjainkban hiábavaló lenne pl. hatósági engedélyt kérelmezni egy új nagyfeszültségű hálózatra, és nem lenne kifizetődő ilyent párhuzamosan létrehozni, a már meglévők mellett. Ha viszont hiányzik a befektetői szándék, akkor a természetes monopóliumok tartósan fennmaradnak.

A liberalizált piac akkor egyeztethető össze az ilyen természetes (tényleges) monopóliummal, ha a vezetékeket megkülönböztetések nélkül lehet használni. További feltétele a használatnak, hogy a hálózat tulajdonosának gazdaságos legyen a megállapodás, azaz fedezze a költségeit, és az elvárt jövedelmét.

Hatósági szabályozás helyzete

Németországban (mint az EU többi országában is) egyetlen szabályozó szervezet engednek meg a Közösség irányelvei, azaz nem alakíthatók tartományi hatóságok. Ezek az országos hatáskörű szabályozó testületek felelnek a liberalizálás említett feltételeinek megteremtéséért:

- minden érintett számára azonos használati költségek, beleértve az ellátó hálózat üzemeltetőjét is,
- a hozzáférés hátrányos megkülönböztetésektől mentes.

Az energiapiac német hatósága feltehetően az EU többi országában tevékenykedőnél alaposabb munkát fog végezni. Ehhez az is járul, hogy a szabályok betartásában a németek vezetnek. Jellemző, hogy a közösségi szabályok hiánytalan átvételében is példamutató a német jogalkotás. Mindez megalapozza a feltevést, hogy a német energiapiac szabályozását precízen alakítják ki, és következetesen érvényesítik.

Felvetődik az a kérdés is, hogy mennyiben érvényesíthető összeurópai energiapolitika, ha a villás hálózati dugó egységesítését sem sikerült eddig megoldani. Még hosszú ideig nem tekinthető Európa egységes nemzetnek, így az egyes kormányok felelőssége a biztonságos energiaellátás. Európai szintű energiapolitikáról akkortól beszélhetünk, ha az EU minden országában egyidejűleg azonos szabályokat fognak majd alkalmazni.

A német árampiacra törekvő új versenytársak stratégiáját a várható mély szerkezeti változások motiválják a következők szerint:

- Az áram és a földgáz németországi piacán (az egységes szabályozás mellett) érvényesülni fog a tartományi hatóságok felelőssége is.
- Végső soron kialakulhat az országok fölött álló, európai hatáskörű szabályozási rendszer, és ennek hatóságát Németország is elismeri.
- Tapasztalatok szerint az Európai Bizottság nem támaszt nehézséget az ún. megafúziók útjába. Így reális az a veszély, hogy a jelenlegi nemzeti monopóliumok, oligopóliumok helyébe tíznél kevesebb multinacionális európai energiaszolgáltató lép, és ezek uralni fogja az árampiacot.
- A helyi kis erőműveket a nagy konszernek megtűrik, ezek számára meglesz a túlélés esélye (lokálpolitikai megfontolásból, az önkormányzatok igazgatásában).
- Az átviteli (15–30 kV feletti) távvezetékek hálózata mind inkább az európai szintű üzemeltetők kezelésébe kerül, és ezeket a transznacionális

szervezeteket az EU szabályozó hatósága képes lesz közvetlenül befolyásolni.

(Gittlár Ferencné)

Mombaur, P. M.: Auf dem Weg zu einem wirklichen europäischen Energiemarkt. = Energiewirtschaftliche Tagesfragen, 51. k. 9. sz. 2001. p. 546–550.

Godesar, R.: Deutsche Energiestrukturen der Zukunft – Sichtweise eines Newcomers. = Energiewirtschaftliche Tagesfragen, 51. k. 9. sz. 2001. p. 551–555.